

DOI: 10.7251/GFP2010035M

UDC: 341.231.14:342.7.01(497.6)

Originalni naučni rad*Datum prijema rada:*
30. mart 2020.*Datum prihvatanja rada:*
05. jun 2020.

Ljudska prava u Bosni i Hercegovini s posebnim osvrtom na ostvarivanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava

Rezime: Ljudska prava i osnovne slobode jesu urođena prava svakog čovjeka na planeti, ona su, u pravilu, univerzalna, nedjeljiva i neotuđiva. Ljudska prava su tu, oko i između nas, svakog dana i svakog trenutka u tom danu. Uz državnu teritoriju, stanovništvo na toj teritoriji i javnu vlast, danas su ona i neizostavan, četvrti element države. Obaveza je svake, iole demokratske države, da štiti osnovna ljudska prava i osnovne slobode svakog čovjeka, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu: polu, rasi, boji kože, imovini, porijeklu, političkom ili drugom mišljenju. Uz građanska i politička prava koja su nekako uvijek u fokusu posmatranja svih nas (svakako zbog svoje važnosti), ne smiju se zanemariti ni ljudska prava i slobode druge generacije, odnosno ekonomska, socijalna i kulturna prava. Upravo o njima biće riječi u najvećem dijelu ovog referata, a posebno o njihovom stanju i ostvarivanju iz perspektive jedne posebne institucije koja se bavi promocijom i zaštitom ljudskih prava – Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: ljudska prava; ekonomska, socijalna i kulturna prava; Ombudsmen za ljudska prava BiH; Bosna i Hercegovina.

*Prof. dr***Ljubinko Mitrović***Redovni profesor, Fakultet
pravnih nauka, Panevropski
Univerzitet APEIRON,
Ombudsmen za ljudska prava
Bosne i Hercegovine, Banja
Luka, ljubinko58@gmail.com***ŠTA SU LJUDSKA PRAVA?**

Ljudska prava i osnovne slobode jesu urođena prava svih ljudi na planeti: muškaraca i žena, zbog toga što su ona ljudska bića. Ona su univerzalna prava zbog toga što pripadaju svakom ljudskom biću podjednako, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, odnosno bez obzira na njihov pol, rasu, boju, jezik, vjeru, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovinu, rođenje ili neki drugi status. Ljudska prava su i nedjeljiva, jer su jednakog značaja i međusobno zavisna, ali i neotuđiva, odnosno nerazdvojiva su od pojedinca.

Ljudska prava su uslov slobode, mira i pravde u svijetu. Zasnovana su na ideji jednakopravnosti, tolerancije i solidarnosti. Temelj i cilj poštovanja i zaštite ljudskih prava jesu ljudsko dostojanstvo i jednakost.

Država mora uvijek poštovati čovjeka kao osobu i štiti ljudska prava građanina, i od same države i od drugih osoba. S druge strane, niko ne može koristiti svoja prava na način da ugrožava prava drugoga. Ljudska prava mogu se ograničiti jedino u posebnim okolnostima i u skladu sa zakonom.

KATALOG LJUDSKIH PRAVA UOPŠTE, I U BOSNI I HERCEGOVINI

Građanska i politička prava (ljudska prava i slobode prve generacije): 1) pravo na život; 2) pravo lica da ne bude podvrgnuto mučenju ili nehumanom ili ponižavajućem postupku ili kazni; 3) pravo lica da ne bude držano u ropstvu ili potčinjenosti, ili na prinudnom ili obaveznom radu; 4) pravo na ličnu slobodu i bezbjednost; 5) pravo na pravičan postupak u građanskim i krivičnim stvarima i druga prava u vezi sa krivičnim postupkom; 6) pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku; 7) sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti; 8) sloboda izražavanja; 9) sloboda mirnog okupljanja i sloboda udruživanja sa drugima; 10) pravo na brak i zasnivanje porodice; 11) pravo na pristup javnoj službi; 12) biračko pravo; 13) pravo na državljanstvo; 14) pravo azila; 15) pravo na obrazovanje; 16) pravo na slobodu kretanja i izbora prebivališta.

Ekonomska, socijalna i kulturna prava (ljudska prava druge generacije): 1) pravo na imovinu i privatno vlasništvo; 2) pravo nasljeđivanja; 3) pravo na rad; 4) pravo na pravičnu zaradu i jednaku nagradu za rad jednake vrijednosti; 5) pravo na bezbjedne i zdrave uslove rada; 6) pravo na napredovanje u skladu sa godinama staža i sposobnostima; 7) pravo na odmor, slobodno vrijeme, razumno ograničenje radnog vremena i povremene plaćene dopuste; 8) pravo slobodnog sindikalnog organizovanja; 9) pravo na štrajk i slobodu preduzetništva; 10) pravo na socijalnu zaštitu; 11) posebna zaštita porodice, majke, samohranog roditelja, djece i maloljetnika; 12) pravo na pristojan životni standard i zaštitu od gladi; 13) pravo na zaštitu zdravlja; 14) pravo na obrazovanje; 15) pravo roditelja na vjersko i moralno vaspitanje njihove djece u skladu sa njihovim uvjerenjima; 16) pravo na učestvovanje u kulturnom životu; 17) pravo korištenja dostignućima nauke i tehnike; 18) prava koja proističu iz autorskih prava; 19) pravo na slobodu u oblastima nauke i stvaralaštva; 20) pravo na uslove koji obezbjeđuju čuvanje, razvoj i širenje nauke i kulture.

Kolektivna ili grupna prava (ljudska prava treće generacije): 1) pravo naroda na samoopredjeljenje; 2) pravo na slobodno upravljanje nacionalnim, odnosno prirodnim bogatstvima; 3) pravo na ekonomski i socijalni razvoj; 4) pravo na međunarodni mir i bezbjednost; 5) pravo na zdravu i zaštićenu životnu sredinu; 6) pravo na komunikaciju; 7) pravo na međugeneracijsku solidarnost.

NAJZNAČAJNIJI MEĐUNARODNI DOKUMENTI O LJUDSKIM PRAVIMA

1. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima;
2. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda;
3. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima;
4. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima;
5. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena;
6. Konvencija UN o pravima djeteta;
7. Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije;

8. Konvencija UN protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka;
9. Evropska konvencija o sprečavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja.

Članom II Ustava Bosne i Hercegovine¹ određeno je da će Bosna i Hercegovina i oba entiteta - Republika Srpska i Federacija Bosne i Hercegovine, obezbijediti najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Član II/2 Ustava Bosne i Hercegovine propisuje da se prava i slobode predviđene Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim drugim zakonima.

EKONOMSKA, SOCIJALNA I KULTURNA LJUDSKA PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI IZ PERSPEKTIVE INSTITUCIJE OMBUDSMENA ZA LJUDSKA PRAVA BOSNE I HERCEGOVINE

Institucija Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Institucija), u skladu sa Odlukom Međunarodnog koordinacionog komiteta (ICC) akreditovana je „A“ statusom kao mehanizam za zaštitu ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. U okviru svog mandata, ombudsmeni Bosne i Hercegovine prate i obezbjeđuju zaštitu prava građana u Bosni i Hercegovini, uključujući i ona prava koja su garantovana Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, te svoja zapažanja redovno dostavljaju nadležnim domaćim organima vlasti (Predsjedništvo BiH i parlamenti), javnosti, te organima Ujedinjenih nacija.

U skladu sa Zakonom o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine², u sastavu Institucije djeluje osam odjeljenja: Odjeljenje za praćenje ostvarivanja prava djece, Odjeljenje za praćenje ostvarivanja prava lica sa invaliditetom, Odjeljenje za praćenje ostvarivanja prava nacionalnih, vjerskih i drugih manjina, Odjeljenje za praćenje ostvarivanja političkih i građanskih prava, Odjeljenje za praćenje ostvarivanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, Odjeljenje za eliminaciju svih oblika diskriminacije, Odjeljenje za praćenje ostvarivanja prava lica lišenih slobode i Odjeljenje za praćenje ostvarivanja prava u pravosuđu i upravi.

U fokusu djelovanja Odjeljenja za praćenje ostvarivanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava svakako je zaštita značajnog broja ljudskih prava tzv. druge generacije ljudskih prava, od kojih su najvažnija: pravo na rad, pravo djece i mladih na posebnu zaštitu, pravo zaposlenih žena na porodijsku zaštitu, pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo na socijalnu zaštitu, pravo na socijalnu i medicinsku pomoć, pravo na korištenje službi socijalne zaštite, pravo lica sa onesposobljenjima na nezavisnost, socijalnu integraciju i učešće u životu zajednice, pravo starih lica na socijalnu zaštitu, pravo na zaštitu u slučaju prestanka radnog odnosa, pravo na stanovanje...

¹ Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks IV Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini potpisan dana 14.12.1995. godine.

² Zakon o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 32/2000; 19/2002; 35/2004 i 32/2006.

U Odjeljenju za praćenje ostvarivanja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava registrovano je: u 2015. godini - 698 žalbi, u 2016. godini - 738 žalbi, u 2017. godini - 755 žalbi, u 2018. godini - 825 žalbi i u 2019. godini 801 žalba³ i one se odnose na kršenje ekonomskih, te prava iz domena socijalne i kulturne zaštite.

Ovdje treba posebno istaći činjenicu da ekonomsko-socijalna prava imaju karakter pozitivnih prava. To opet znači da svaka država u ispunjavanju obaveza po ovom osnovu uživa određeni stepen diskrecije pri određivanju iznosa sredstava za njihovo ispunjenje, zavisno o specifičnim političkim, ekonomskim, socijalnim i kulturnim okolnostima. Jer, većina ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava može se potpuno realizovati samo postupno (u skladu sa raspoloživim sredstvima), što ne mijenja obavezu države da ta prava, u nekom vremenu i realizuje.

Ekonomska, socijalna i kulturna prava garantuju se ustavima entiteta - Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, odnosno ustavima deset kantona u sastavu Federacije Bosne i Hercegovine, a uređuju se entitetskim i kantonalnim zakonima, jer su ova prava, shodno ustavnom uređenju Bosne i Hercegovine, u isključivoj nadležnosti entiteta i kantona. No, i pored značajnog broja zakona koji uređuju ostvarivanje i zaštitu ovih prava⁴, primjetno je da veliki broj građana u Bosni i Hercegovini živi u siromaštvu, na rubu egzistencije i suočava se sa društvenom isključenošću. Nezaposlenost, posebno mladih poprimila je značajne razmjere u Bosni i Hercegovini, a građani u svakodnevnom obraćanjima ombudsmenima često ističu da su raspisani javni konkursi namješteni. Nadalje, građani veoma često ukazuju i na problem dostupnosti, a prije svega efikasnosti pravnih lijekova u konkursnim procedurama. Broj penzionera svakodnevno vrtoglavo raste, a najveći broj isplaćenih penzija ne može pokriti ni najosnovnije potrebe njihovih korisnika⁵. Step en zdravstvene zaštite je često, posebno u ruralnim područjima, na veoma

³ Najveći broj registrovanih predmeta u okviru Odjeljenja odnosi se na povredu prava iz radnog odnosa (281), zatim slijede povrede prava iz penzijskog osiguranja (217), komunalne usluge (92), socijalna zaštita (82), zdravstvo (74), obrazovanje (33), ekologija i zaštita životne sredine (21), javni prihodi (4). U Sjedištu Institucije u Banjoj Luci registrovano je 198 predmeta, u Područnoj kancelariji u Sarajevu 378, u Područnoj kancelariji Mostar 51, u Područnoj kancelariji u Brčkom 127, a Terenska kancelarija Livno registrovala ih je 50. U okviru Odjeljenja izdato je 97 preporuka. Najveći broj izdatih preporuka prema kategorijama odnosio se na povredu prava iz radnih odnosa (51), povredu prava iz zdravstvenog osiguranja (19), penzijskog osiguranja (11), ekologije i zaštite okoline (6), komunalnih usluga (5), socijalne zaštite (4) i obrazovanja (3).

⁴ Ono što se da primjetiti u značajnom broju predmeta registrovanih u Instituciji jeste stanje prema kojem postoji jasan normativnopravni okvir koji uređuje ostvarivanje određenog prava, problem postoji u primjeni propisanih normi na stvarno stanje (raskorak normativnog i stvarnog je očigledan).

⁵ Prema podacima Fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje Republike Srpske, isplatom februar-ske penzije obuhvaćeno je ukupno 266.480 korisnika prava, od čega je 217.274 u Republici Srpskoj, a van Republike 49.206 korisnika prava. Za isplatu penzije potrebno je 95,4 miliona KM u neto iznosu, odnosno 96,6 miliona KM u bruto iznosu. Prosječna penzija iznosi 393,34 KM i čini 43,03% prosječne plate u Republici Srpskoj. Iznos najniže penzije za staž od 40 i više godina je 403,71 KM. Za puni staž osiguranja od 40 godina prosječna penzija za jun iznosi 576,95 KM, što čini 63,12% od prosječne plate u Republici. Iznos najviše penzije za februar u Republici Srpskoj je 2.076,35 KM. Prihod po osnovu doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje u februaru 2020. godine iznosio je 77,11 miliona KM. Strukturu korisnika prava za februar čine starosne

nezadovoljavajućem nivou, a značajan broj građana svakodnevno koristi usluge centara za socijalni rad i posebno besplatnih kuhinja. Svjesni svoje bespomoćnosti, a u želji da sebi i članovima svoje porodice obezbijede egzistenciju, građani Bosne i Hercegovine, a nerijetko i cijele porodice, prinuđeni su napuštati svoje domove i odlaziti na rad u druge zemlje. Sve to utiče na jedan sasvim logičan zaključak prema kojem je demografska slika društva u Bosni i Hercegovini više nego zabrinjavajuća.

PREGLED STANJA NAJČEŠĆIH POVREDA EKONOMSKIH, SOCIJALNIH I KULTURNIH PRAVA⁶

- Pravo na rad

Najčešći razlozi obraćanja Instituciji jesu nepravilnosti prilikom provođenja konkursnih procedura; neprijavljiivanje radnika na zavode/fondove za penzijsko i invalidsko osiguranje uključujući i neuplaćivanje doprinosa za penzijsko-invalidsko i zdravstveno osiguranje, kao i osiguranje za slučaj nezaposlenosti; neplaćanje prekovremenog rada; dugotrajno vođenje sudskih postupaka pokrenutih zbog povrede prava iz radnih odnosa, iako se ovi predmeti u skladu sa zakonskim propisima smatraju predmetima hitne prirode; nemogućnost namirenja potraživanja radnika nakon okončanja stečajnih postupaka; nepravovremeno pokretanje stečajnih postupaka zbog neodgovornosti lica ovlaštenih za zastupanje stečajnih dužnika; nemogućnost izvršenja pravosnažnih sudskih odluka donesenih u tzv. radnim sporovima (posebno onih koje se tiču isplata zaostalih plata i potraživanja, vraćanja na posao, itd.) prilikom likvidacije preduzeća itd. Uz pobrojano, česte su i žalbe građana koje se odnose na neefikasnost inspekcijских organa i sudova u predmetima zaštite prava iz oblasti radnih odnosa.

Čini se neophodnim unaprijediti kvalitet i efikasnost postojećih institucionalnih mehanizama društva (inspekcijских organa, službi besplatne pravne pomoći, sindikalnih organizacija, nevladinih organizacija i sudova) kako bi se obezbijedila potpunija i svakako kvalitetnija zaštita prava građana po osnovu rada i zaštite na radu⁷.

- Pravo na penziju

Žalbe građana najčešće se odnose na trajanje prvostepenih i drugostepenih postupaka prilikom ostvarivanja prava na penziju, kao i na nepravilnosti prilikom obračuna visine penzije. Problem predstavljaju i veoma spore procedure uvođenja u pravo na penziju građana koji su radni staž ostvarili u drugim državama⁸.

---

penzije sa 57,90%, porodične sa 27,89%, invalidske sa 14,11% i ostala prava sa 0,09%.

⁶ Pregled stanja najčešćih povreda ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava urađen je na osnovu broja žalbi građana registrovanih u posljednjih nekoliko godina u Instituciji, godišnjih i specijalnih izvještaja Institucije i podnesaka dostavljenih međunarodnim organizacijama koje se bave ljudskim pravima, prije svih Organizaciji ujedinjenih nacija i njenim komitetima o stanju ostvarivanja ovih prava u Bosni i Hercegovini.

⁷ Zakon o radu, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 1/2016 i 66/2018.

⁸ Riječ je o određivanju srazmjernog dijela penzije koji pada na teret različitih nosilaca osiguranja, u skladu sa sporazumima o socijalnom osiguranju koje je Bosna i Hercegovina potpisala sa drugim državama. Iako postoji obaveza službene saradnje fondova/zavoda za penzijsko i invalidsko

Evidentan je i problem u kojem se nalaze lica kojima je utvrđen poseban staž (staž koji se računa u dvostrukom trajanju, a zbog učešća u oružanim formacijama), jer ova lica prema trenutnom zakonskom rješenju u Republici Srpskoj (za razliku od Federacije Bosne i Hercegovine) nemaju pravo na odricanje od istog. Stava smo da je najispravnije rješenje ovog pitanja ostavljanje mogućnosti pojedincima da sami, dajući izjavu, biraju da li žele ili ne žele da im se prilikom ostvarivanja prava na penziju uračuna i poseban staž⁹.

- *Zdravstvena zaštita*

Žalbe građana registrovane u Instituciji, u pravilu, se odnose na nemogućnost ostvarivanja zdravstvene zaštite građana zbog neuplaćivanja doprinosa za zdravstveno osiguranje od strane poslodavaca; teškoće u ostvarivanju prava na refundaciju troškova pruženih zdravstvenih usluga; neprofesionalno i nekorektno ophođenje ljekara prema pacijentima; nemogućnost pristupa određenim zdravstvenim uslugama zbog nedolaska odgovarajućeg ljekara u mjesto prebivališta građana (posebno u ruralnim područjima); ne(ostvarivanje) prava na безусловnu zdravstvenu zaštitu djece; neadekvatnu zdravstvenu zaštitu lica sa intelektualnim i mentalnim poteškoćama; plaćanje participacije, i uopšte kvalitet ostvarivanja zdravstvene zaštite. Problem predstavlja i nabavka lijekova koji nisu registrovani, niti dostupni u Bosni i Hercegovini, a odobrila ih je Svjetska zdravstvena organizacija¹⁰.

U proteklom periodu zaprimljeno je i nekoliko žalbi građana oboljelih od karcinoma koje su se odnosile na probleme koje oni imaju u smislu kontinuiranog obezbjeđenja adekvatne terapije, jer se pojedini lijekovi ne nalaze na listi „A“ Fonda solidarnosti Federacije Bosne i Hercegovine. Tu su i žalbe oboljelih od celijakije koji ukazuju na kršenje prava i diskriminaciju oboljelih od celijakije u Federaciji Bosne i Hercegovine, jer je jedini lijek za oboljele od celijakije bezglutenska prehrana, a koja je enormno skupa za građane¹¹. Registrovani su i predmeti koji se odnosi na uskraćivanje prava pacijenata sa dijabetesom na zdravstvenu zaštitu ograničenjem količine inzulinske terapije.

---

osiguranje postupci često traju znatno duže, a u zavisnosti od složenosti prikupljanja dokumentacije na osnovu koje se utvrđuje radni staž i na osnovu koje su uplaćeni doprinosi.

⁹ U tom smislu, 28.05.2018. godine, Narodnoj skupštini Republike Srpske podnesena je Inicijativa za izmjene i dopune Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju Republike Srpske (*Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 134/2011; 82/2013; 96/2013 – odluka US i 103/2015). Treba napomenuti da je u Federaciji BiH u 2018. godini usvojen novi Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju (*Službene novine Federacije BiH*, br. 13/2018 i 93/2019 – odluka US), te se prema odredbi člana 38. navedenog Zakona, posebni ratni staž uračunava u penzijski staž samo uz pismenu saglasnost lica na koje se taj staž odnosi. Neke od novina koje je donio novi zakon se odnose na bodovni sistem, minimalnu granicu za odlazak u starosnu penziju, kao i uslove za odlazak u prijevremenu penziju.

¹⁰ To su uglavnom lijekovi druge, treće i četvrte generacije za liječenje multiple skleroze, a i drugih oboljenja. Godišnja potrošnja navedenih lijekova je relativno mala što dovodi do nezainteresovanosti dobavljača za njihovu nabavku.

¹¹ Bezglutensko brašno, kao njihov lijek, stavljeno je na listu B lijekova, pa zavisno od kantonalnih ministarstava zdravlja u nekim kantonima su određena prava priznata, a u drugima ne. Za razliku od Federacije Bosne i Hercegovine, Republika Srpska i Distrikt Brčko su djeci oboljeloj od celijakije utvrdili безусловno pravo na bezglutensko brašno za sve oboljele, bez obzira na njihovu dob.

Prema važećem zakonodavstvu na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini, pravo na zdravstvenu zaštitu djece uslovljeno je statusom njihovih roditelja/staratelja ili se to pravo vezuje za činjenicu redovnog obrazovanja djeteta (stava smo da sva djeca, starosti do 18 godina moraju imati bezuslovnu zdravstvenu zaštitu).

Pozitivan primjer jeste svakako donošenje Zakona o Fondu solidarnosti za dijagnostiku i liječenje oboljenja, stanja i povreda djece u inostranstvu¹², odnosno omogućavanje oboljeloj djeci iz Republike Srpske dijagnostike i liječenja u zdravstvenim ustanovama u inostranstvu. Sredstva Fonda solidarnosti dodjeljuju se djeci uzrasta do 18 godina života.

- *Socijalna zaštita*

Socijalna zaštita podrazumijeva skup politika koje imaju za cilj zaštitu pojedinca, ali i porodica od socijalnih rizika kao što su nezaposlenost, bolest, invaliditet i siromaštvo, te pružanje podrške radi podizanja životnog standarda porodica i djece izloženih riziku siromaštva i socijalne isključenosti. U svakom slučaju, direktna je obaveza društva (države) da pruži pomoć onima koji ne mogu ostvariti pristup ili očuvati osnovna socijalna prava kao što su: zdravstvena njega, osnovni stambeni uslovi, voda, struja i sanitarije, hrana, kao i osnovni oblici obrazovanja. U ostvarenju ovih zahtjeva, posebnu ulogu imaju centri za socijalni rad (svakako treba imati na umu da se zaposleni u centrima susreću sa brojnim profesionalnim rizicima, odnosno širokim spektrom zakonskih odgovornosti i ovlaštenja, a svakodnevno rade sa velikim brojem različitih korisnika - duševni bolesnici, oboljeli od zaraznih bolesti, lica sklona asocijalnom i agresivnom ponašanju, učinioci različitih krivičnih djela, bračni i vanbračni partneri, maloljetna lica u sukobu sa zakonom, itd.).

Svakim danom, sve veći broj građana u Bosni i Hercegovini ima potrebu za određenim oblicima socijalne zaštite. Stanje velike nezaposlenosti, izuzetno niske penzije, radnici koji su nakon gašenja svojih firmi ostali bez posla, odlazak mladih u druge zemlje, itd. ukazuju na to da se socijalna prava ugroženih stanovnika moraju staviti u fokus. Socijalna pomoć je, u pravilu, simbolična i ona ne može obezbijediti ni minimalne osnovne životne potrebe. Žalbe se često odnose na nerješavanje zahtjeva građana za jednokratnu novčanu pomoć, odnosno nerješavanje zahtjeva za stambeno zbrinjavanje. Zbog nemogućnosti plaćanja obaveza po računima za isporučenu električnu energiju, preduzeća koja distribuiraju električnu energiju (ali i drugi davaoci komunalnih usluga koji, uzgred rečeno, koriste monopolski položaj) vrše isključenja značajnog broja domaćinstava sa elektro mreže (što svakako nije primjereno XXI vijeku). Nadalje, česti su problemi sa obezbjeđenjem ogreva - problem je tim teži jer se najčešće radi o starim i iznemoglim licima. Registrovane su i žalbe građana - povratnika zbog nemogućnosti priključenja njihovih domaćinstava na elektro mrežu pod povoljnijim uslovima, čak i više od dvije decenije nakon završetka ratnih sukoba. Ono što je sasvim sigurno, broj žalbi iz socijalne zaštite registrovanih svake godine u Instituciji, u svakom slučaju, ne oslikava pravo stanje stvari koje je mnogo gore.

¹² *Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 100/2017.

Treba podržati socijalno stanovanje¹³ kao institut pomoću kojeg društvo pomaže obezbjeđivanju prihvatljivog načina stanovanja građanima koji iz socijalnih, ekonomskih i drugih razloga nisu u stanju samostalno riješiti svoje stambeno pitanje, a s ciljem obezbjeđivanja minimalnih uslova za život dostojan čovjeka.

- *Prava djece*¹⁴

Građani, odnosno roditelji djece čija su prava ugrožena, odnosno povrijeđena uglavnom su nezadovoljni radom centara za socijalni rad, sudova, tužilaštava, škola, ali i drugih nadležnih organa uprave (npr. inspekcijских organa). Kada su prava djeteta u pitanju, najčešće je riječ o nepoštivanju prava djeteta u upravnim i sudskim postupcima (obično u tzv. visoko konfliktnim razvodima gdje veoma često dolazi do neplaćanja dosuđene alimentacije, te nesaradnje roditelja u smislu njihove obostrane brige i vaspitanja djeteta prilikom povjeravanja djeteta jednom od roditelja), zatim problemi djece u ostvarivanju adekvatne zdravstvene zaštite, pravu djece na obrazovanje, i na kraju, pravima djece sa smetnjama u psihofizičkom razvoju itd. Posebno su ugrožena djeca Romi, djeca u ruralnim područjima, siromašna djeca i djeca sa smetnjama u psihofizičkom razvoju/djeca sa posebnim potrebama.

- *Dodatak na djecu*

Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom Federacije Bosne i Hercegovine¹⁵ propisan je dodatak na djecu kao osnovno pravo porodice sa djecom. Pravo na dodatak na djecu, u pravilu, pripada porodici čiji ukupni mjesečni prihodi ostvareni po svim osnovama, izuzev primanja ostvarenih iz socijalne zaštite i zaštite porodice sa djecom, po članu domaćinstva, ne prelaze iznos koji je ostvaren propisom kantona kao najniži iznos prihoda dovoljnih za izdržavanje. S druge strane, porodici sa djecom pripada dodatak na djecu i u slučaju da je dijete bez oba ili jednog roditelja, zatim, porodici koja ima dijete ometeno u fizičkom ili psihičkom razvoju i na kraju, porodici u kojoj su oba ili jedan od roditelja invalidi, a kojima se, na ovaj način obezbjeđuju povoljniji uslovi u sticanju i ostvarivanju prava i veći iznosi materijalnih i drugih davanja utvrđenih navedenim zakonom i odgovarajućim propisom kantona. Uz navedeno, treba svakako istaći i da posebni uslovi predviđaju da pravo na dječiji dodatak, bez obzira na imovinski cenzus, pripada djetetu bez jednog ili oba roditelja, djetetu sa invaliditetom, djetetu oboljelom od karcinoma, šećerne bolesti, leukemije, tuberkuloze i celijakije, porodici u kojoj jedan od roditelja ima utvrđen invaliditet od najmanje 90%, kao i djetetu čiji je jedan roditelj korisnik stalne novčane pomoći. Visina dodatka na djecu, odnosno dječijeg dodatka kreće se od 15 do 50 KM mjesečno, a u zavisnosti od kantona gdje se ovo pravo ostvaruje.

Shodno Zakonu o dječjoj zaštiti Republike Srpske¹⁶ dodatak na djecu pripada djeci do navršениh 15 godina, pod uslovom da se redovno školuju. Pravo na dodatak na djecu

¹³ U Republici Srpskoj je donesen Zakon o socijalnom stanovanju Republike Srpske, objavljen u *Službenom glasniku Republike Srpske*, broj 54/2019.

¹⁴ U 2018. godini Odjeljenje za praćenje ostvarivanja prava djece zaprimilo je 198 žalbi.

¹⁵ *Službene novine Federacije BiH*, br. 36/99; 54/2004; 39/2006; 14/2009 i 45/2016 .

¹⁶ *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 114/2017; 122/2018 i 107/2019.

ostvaruje majka za drugo, treće i četvrto dijete u porodici, a u zavisnosti od materijalnog položaja porodice, rasporeda rođenja i uzrasta djece. Pravo na dodatak na djecu ostvaruje otac djeteta, odnosno usvojilac djeteta ukoliko majka nije živa, napustila je dijete ili je iz objektivnih razloga spriječena da neposredno brine o djetetu, odnosno kada je odlukom nadležnog organa dijete povjereno ocu na zaštitu i vaspitanje. Pravo na dodatak na djecu ostvaruje dijete pod starateljstvom, bez roditeljskog staranja nezavisno od materijalnog položaja, a najduže do navršanih 18 godina. Navedena lica ostvaruju dodatak na djecu za svako dijete bez obzira na red rođenja i materijalni položaj porodice, ukoliko je nadležni organ priznao pravo djetetu na dodatak za pomoć i njegu drugog lica u smislu zakona kojim se propisuje oblast socijalne zaštite do navršanih 18 godina, a ukoliko su na redovnom školovanju, najduže do 26 godine.

Dodatak za djecu ostvaruju majka, otac djeteta, odnosno usvojilac djeteta (iz člana 18 zakona), za svako dijete bez obzira na red rođenja i materijalni položaj porodice, ukoliko je stručna komisija, u skladu sa zakonom kojim se uređuje oblast socijalne zaštite, utvrdila da se radi o djetetu sa oštećenjem ili oboljenjem: vida, sluha, govorno-glasovne komunikacije, sa tjelesnim oštećenjem, odnosno hroničnim oboljenjem, sa intelektualnim oštećenjem, sa psihičkim poremećajem, odnosno oboljenjem ili sa drugim oštećenjem ili oboljenjem koje dovodi do poteškoća u psihomotornom i senzomotornom razvoju.

Izuzetno, pravo na dodatak na djecu ostvaruju roditelji djece uzrasta do tri godine bez obzira na red rođenja i materijalni položaj porodice, ukoliko je djetetu, prema nalogu ovlaštenog doktora medicine, potrebna pojačana njega. Roditelj, odnosno usvojitelj, korisnik prava na novčanu pomoć u smislu zakona kojim se propisuje oblast socijalne zaštite, ostvaruje dodatak na djecu bez obzira na red rođenja djeteta i materijalni položaj porodice do navršanih djetetovih 18 godina, a ukoliko su na redovnom školovanju, najduže do djetetove 26 godine.

Dječiji dodatak za 2020. godinu iznosi: a) za drugo i četvrto dijete – 40,50 KM; b) za treće dijete – 81,00 KM i c) za djecu koja pravo ostvaruju nezavisno od materijalnog položaja i bez obzira na red rođenja – 103,50 KM.

- Položaj lica sa invaliditetom

Lica sa invaliditetom su u izuzetno teškom položaju u Bosni i Hercegovini, bez obzira na to što su svih ovih godina nakon rata organi vlasti na svim nivoima preduzimali brojne aktivnosti s ciljem poboljšanja kvaliteta života ove kategorije građana. Poseban problem predstavlja i neujednačena praksa u postupanjima sa licima sa invaliditetom zbog ustavnim uređenjem ustanovljene, podijeljene nadležnosti između entiteta i kantona. Naime, kategorije prava i oblici davanja razlikuju se zavisno o tome u kojem dijelu Bosne i Hercegovine žive lica sa invaliditetom.

U praksi je i dalje prisutna diskriminacija građana prema mjestu njihovog boravka, odnosno prebivališta, posebno u onim slučajevima kada lica sa invaliditetom utvrđenim u jednom entitetu žele promijeniti mjesto svog boravka (preseliti se u drugi entitet ili kanton), jer utvrđeno pravo u jednom entitetu/kantonu nije prenosivo na teritoriju drugog

entiteta/kantona. Isto tako, u Federaciji Bosne i Hercegovine je i dalje primjetan nesrazmjer u izdvajanjima za lica sa invaliditetom u zavisnosti od kantona u kojem ova lica žive, s obzirom da se ova prava ostvaruju na kantonalnom nivou.

Zakonom o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca Odbrambeno-otadžbinskog rata Republike Srpske¹⁷ propisano je da ratni vojni invalidi imaju niz prava, i to: pravo na ličnu invalidninu, tuđu njegu i pomoć, dodatak za ortopedsko pomagalo, prednost prilikom zapošljavanja, prednost u stambenom zbrinjavanju, besplatni parking, pravo na poreske i carinske olakšice pri uvozu automobila, banjsko i klimatsko liječenje i niz drugih prava. S druge strane, civilne žrtve rata i civilni invalidi nemaju naprijed pobražana prava koja imaju ratni vojni invalidi, iako, sasvim je jasno, imaju gotovo identične posljedice svog invaliditeta.

Zbog nepristupačnosti fizičkog okruženja, zajedno sa neadekvatnim ili nedostajućim ortopedskim i drugim pomagalima, nepostojanja javnog prevoza za lica sa invaliditetom, te nedostatka informacija prilagođenih slijepim, gluvim i licima sa intelektualnim poteškoćama doprinosi se isključivanju lica sa invaliditetom iz svih društvenih i socijalno-ekonomskih aktivnosti u društvu.

- *Prava starijih lica*

Starija lica sa invaliditetom u Bosni i Hercegovini se suočavaju sa nizom poteškoća koje se navise manifestuju u otežanom fizičkom pristupu javnim organima, domovima zdravlja, jedinicama lokalne samouprave, centrima za socijalni rad, ustanovama kulture i drugim ustanovama od javnog značaja, zbog nepostojanja adekvatnih rampi i prilaza licima sa invaliditetom. Nadalje, nedostupnost usluga usmjerenih na zadovoljavanje svakodnevnih životnih potreba starijih lica, kao npr. dostava obroka, nabavka hrane, pomoć u kući, liječenje i njega u kući, uglavnom se rješava putem nevladinih i humanitarnih organizacija. U kontekstu prava na adekvatnu zdravstvenu zaštitu za starija lica, neophodno je uspostavljanje programa i službi zdravstvene zaštite (prije svega primarne zaštite što obuhvata i kućnu njegu/usluge) posebno namijenjenih za starija lica, a naročito programa za zaštitu mentalnog zdravlja i za sve psihološke probleme starijih lica. Isto tako, primijetan je i problem nepostojanja dovoljnog broja ustanova predviđenih za smještaj i boravak starijih lica, posebno klubova za starija lica, ustanova - centara za dnevne boravke starijih lica i staračkih domova (javnih i privatnih), s tim da treba imati u vidu da su u postojećim staračkim domovima izuzetno visoke cijene u odnosu na primanja njihovih korisnika, i kao takve ove ustanove nisu pristupačne, pa je neophodna pomoć države u pokrivanju troškova korištenja usluga navedenih ustanova.

- *Lica sa intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini*

U svrhu omogućavanja razumijevanja problema i pitanja koja se odnose na položaj lica sa intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini, kao jednog od preduslova za obezbjeđenje principa nediskriminacije, te doprinosu opštem poboljšanju ljud-

¹⁷ Službeni glasnik Republike Srpske, br. 134/2011; 9/2012 – ispr.; 40/2012 i 18/2015 – odluka US.

skih prava i sloboda u Bosni i Hercegovini, u aprilu 2018. godine javnosti je predstavljen Specijalni izvještaj o stanju prava lica sa intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini¹⁸.

Značajno je poboljšanje u ovoj oblasti u odnosu na stanje iz 2009. godine, ali je to, u svakom slučaju, još uvijek nedovoljno.

- *Komunalne usluge*

Najčešće žalbe registrovane u Instituciji odnosile su se na probleme koji se tiču izbora organa za upravljanje i održavanje zajedničkih dijelova i uređaja zgrade – ulaza, zatim probleme u vezi otpadnih/fekalnih voda, zahtjeve za besplatno priključenje povratnika na elektro i vodovodnu mrežu, pružanje i uskraćivanje usluga od strane komunalnih preduzeća, nepravilnosti prilikom obračunavanja komunalnih usluga, te zastarjelost komunalnih potraživanja.

Posebno treba imati u vidu neriješeno pitanje odlaganja otpada u pojedinim opštinama, zatim veliki broj divljih deponija što u značajnoj mjeri ugrožava pravo građana na čist vazduh, pitku vodu i ima dalekosežne posljedice po zdravlje ljudi. Jednostavnije rečeno, nema sistemskog pristupa rješavanju ovih problema i uglavnom je ova oblast prepuštena lokalnim zajednicama.

- *Obrazovanje*

Žalbe u oblasti obrazovanja najčešće su se ticale lošeg kvaliteta nastave u školama, zatim ostvarivanja prava odraslih na obrazovanje, kršenja odredbi pravilnika o polaganju popravnih ispita, problema zapošljavanja u ustanovama za obrazovanje svih nivoa, ugovora o radu za nastavnike na određeno vrijeme, povreda prava napredovanja, odbrana doktorskih disertacija, narušavanja kodeksa nastavničke etike, neprofesionalnog rada nastavnika itd.. Poseban problem, u velikom broju opština, predstavlja iz godine u godinu smanjenje broja učenika zbog negativnih demografskih trendova.

U pogledu materijalno tehničkog i kadrovskog stanja u vaspitno-obrazovnim ustanovama, stanje u mnogim osnovnim i srednjim školama je dosta loše, te je potrebno i dalje raditi na osavremenjavanju škola u materijalno tehničkom smislu (opremiti kabinete za predmetnu nastavu, jačati informatičku opremljenost škola, popunjavati školske biblioteke i sl.), omogućavanju adekvatne realizacije nastave fizičkog vaspitanja (izgradnjom novih, odnosno sanacijom postojećih sportskih dvorana i terena), obezbjeđivanju što većem broju djece besplatnih udžbenika i organizovanju školskog prevoza, a za socijalno ugrožene kategorije i jednog obroka dnevno tokom nastavnog dana, omogućavanju prakse produženog boravka u školama u svim onim opštinama u kojima postoji potreba za to, kao i podsticanju djecu romske nacionalnosti da redovno pohađaju obavezno osnovno, ali i srednje obrazovanje. Nadalje, potrebno je posebnu pažnju posvetiti inkluziji djece sa posebnim obrazovnim potrebama (neophodno je otkloniti fizičke barijere i učiniti škole tehnički dostupne ovoj populaciji djece; obezbijediti dovoljan broj stručnjaka, asistenata u

¹⁸ Ovaj Specijalni izvještaj može se naći na web stranici Institucije.

nastavi i didaktičkog materijala; edukovati nastavno osoblje za rad sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama; smanjivati predrasude djece i odraslih o potrebama i mogućnostima djece koja imaju razvojnih poteškoća i sl.).

- *Kulturna prava*

Komponente kulturnih prava koje su određene odredbama člana 15 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, kao i odredbama člana 27 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima jesu: pravo svih građana da učestvuju u kulturnom životu, pravo svih građana da uživaju koristi naučnog progressa i njegove primjene, pravo svih građana da uživaju koristi od zaštite moralnih i materijalnih interesa kao rezultat naučne, književne ili umjetničke produkcije čiji je korisnik autor i neograničena sloboda za naučno istraživanje i stvaralačku djelatnost.

- *Ekologija i zaštita životne sredine*

Pitanje životne sredine i njene zaštite predstavlja izuzetno važnu i aktuelnu temu u cijelom svijetu, pa i u Bosni i Hercegovini, a što potvrđuje i sve veći broj žalbi građana i nevladinih organizacija registrovanih u Instituciji. No, bez obzira na to, u Bosni i Hercegovini i njenim entitetima još uvijek nije jasno definisana politika sveobuhvatnog i dosljednog djelovanja u ovoj oblasti, i pored toga što je donesen značajan broj zakona koji tretiraju ovu materiju, što opet otvara pitanje ispunjavanja preuzetih obaveza na međunarodnom planu.

LITERATURA:

- Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti institucije Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2019. godinu
- Specijalni izvještaj o stanju prava lica sa intelektualnim i mentalnim teškoćama u Bosni i Hercegovini
- Ustav Bosne i Hercegovine, Aneks IV Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini potpisan dana 14.12.1995. godine
- Zakon o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 32/2000; 19/2002; 35/2004 i 32/2006.
- Zakon o radu, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 1/2016 i 66/2018.
- Zakon o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca Odbrambeno-otadžbinskog rata Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 134/2011; 9/2012 – ispr.; 40/2012 i 18/2015 – odluka US.
- Zakon o socijalnom stanovanju Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 54/2019.
- Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije BiH*, br. 36/99; 54/2004; 39/2006; 14/2009 i 45/2016.
- Zakon o Fondu solidarnosti za dijagnostiku i liječenje oboljenja, stanja i povreda djece u inostranstvu, *Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 100/2017.
- Zakon o dječjoj zaštiti Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 114/2017; 122/2018 i 107/2019.
- Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 134/2011; 82/2013; 96/2013 – odluka US i 103/2015.
- Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju, *Službene novine Federacije BiH*, br. 13/2018 i 93/2019 – odluka US.

Prof. Ljubinko Mitrović, Ph.D

Full time professor, Faculty of Law Sciences, PanEuropean University „Apeiron“ Banja Luka and Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina; ljubinko58@gmail.com

Human Rights in Bosnia and Herzegovina With Particular Emphasis to the Enjoyment of Economic, Social and Cultural Rights

Summary: Human rights and fundamental freedoms are the inherent rights of every human being on the planet, they are, as a rule, universal, indivisible and inalienable. Human rights are there, around and between us, every day and every moment of that day. In addition to the state territory, the inhabitants populating that territory and the public authorities, human rights are nowadays an indispensable, fourth element of the state. It is the duty of every democratic state to protect the basic human rights and fundamental freedoms of every human being, without discrimination on any grounds: sex, race, color, property, origin, political or other opinion. In addition to civil and political rights, which are somehow always in the focus of observation of all of us (certainly because of their importance), human rights and freedoms of the second generation, i.e. economic, social and cultural rights, must not be neglected. These rights will be mostly in focus of this paper, and especially their status and implementation from the perspective of a special institution that deals with the promotion and protection of human rights - the Institution of the Human Rights Ombudsman of Bosnia and Herzegovina.

Key words: human rights; economic, social and cultural rights; the Institution of Human Rights Ombudsman of BiH; Bosnia and Herzegovina.